

Dr. sc. Zvonimir LAUC, redoviti profesor, Pravni fakultet, Osijek

PRAVO NA ŽIVOT, SLOBODU I INTEGRITET OSOBNOSTI

Sažetak

Proces univerzalizacije prava, u Europi poznat kao *acquis communautaire*, osobito je intenzivan i značajan u sferi prava čovjeka i temeljnih sloboda. Pravo na život, slobodu i integritet osobe, *corpus iuris* iz "prve košare", koji se naslanja na ideju prirodnih prava, ponovo dobivaju na vrijednosti, kao pravo privatnosti u ambijentu nove informatičke tehnologije. Zemljama u tranziciji, između ostalog, cilj je ozbiljenje demokracije kroz ostvarenje što je moguće veće zajedničke slobode, suodlučivanja i socijalne pravde za sve. To je proces osposobljavanja za europsku razinu življenja. Prvenstveno su to aktivnosti na oživotvorenju normativnog sustava, a to znači aktivnosti na socijalnom planu, u medijima, u polju obrazovanja i kulture, uopće na pravnom polju, te osobito aktivnosti u svezi s ljudskim pravima, temeljnim slobodama i istinskom demokracijom. Dosadnja povijest je osvajanje sve više slobode, no uvijek ima prostora za još više slobode. To je izazov za sve pojedince i zajednice.

I.

O slobodama i pravima čovjeka napisano je mnogo knjiga i članaka; dovoljno je tragati za ključnim riječima, da zagušite baze podataka koje pretražujete, kao što je Internet i sl. Stoga je nužno ograničiti se na podteme, što smo i naslovom rada naznačili. Ipak, i to je dosta pretenciozno imajući na umu vrstu ovoga rada. Sigurno te teme zahtijevaju rasvjetljavanje s multidisciplinarnog aspekta.

Svjedoci smo i sudionici izuzetno značajnih mijena, koje neki svode na postindustrijsko društvo, postmodernu, odnosno informatičko društvo, što na svjetskoj razini rezultira globalizacijom. U pravnoj problematici to je proces univerzalizacije prava, osobito u sferi prava čovjeka i temeljnih sloboda.

Bitno povijesno pitanje je **pitanje kvalitetnog (optimalnog) društvenog razvoja**,¹ čega nema bez harmoniziranja sa sinergijskim učinkom odnosa između građanina kao pojedinca i zajednice (od lokalne do nadnacionalne).² Svojstvene su državi centralizacija i hijerarhijska struktura, te usmjerenost na opće dobro. Suprotno,

¹ Vidi: Zvonimir Lauc, Ustavne promjene i društveni razvoj, CITRO, Pravni fakultet u Osijeku, Osijek, 1984.

² Vidi: Zvonimir Lauc, Autopoetično oblikovanje lokalne, regionalne, nacionalne i nadnacionalne zajednice - Autopoietische Gestaltung der lokalen, regionalen, nationalen und ibernationalen Gemeinschaft, Über Grenzen Hinweg... Unatoč svim granicama..., Sveučilište u Augsburgu i Sveučilište u Osijeku, Verlegt bei Dr. Bernd Wizner, Augsburg, 1998., str. 127.-139.

svojstvene su građaninu, radi njegove emotivne, intelektualne, moralne i estetske emancipacije, decentralizacija i horizontalna struktura. Dijalektičko promišljanje kalkulira "i,i", znači ne isključivanjem ("ili,ili") nego traganjem za korelacijama između fenomena. U našem slučaju to znači iznalaženje metoda, načina, oblika i sredstava, koji će istovremeno emancipirati i pojedince i zajednice, sukladno teoriji "win-win", gdje svi dobivaju. Drugim riječima, nema kvalitetnog društvenog razvoja bez učinkovitog gospodarskog razvoja, ali i visokih standarda demokratskog društva u ekološki čistom ozračju. **Nema demokratskog društva bez kvalitetne promidžbe i zaštite ljudskih prava, dok je pravi ambijent za ljudska prava samo demokratska zajednica.** Tako se moderna demokracija može svesti na ustavnu demokraciju, pod čime podrazumijevamo upravljanje većine uz puno jamstvo prava pojedinca i manjina te vladavinu zakona. Kvalitetan odnos čovjeka kao pojedinca i zajednice moguć je samo u okvirima doktrine "etat de droit", "legal state", vladavine prava. Zajednički nazivnik je i **doktrina konstitucionalizma**, koja se zasniva na ideji ograničene vlasti i zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda. Korijeni modernog konstitucionalizma sežu od Grčke (grčki filozofi), Rima (rimsko pravo) i židovsko-kršćanske religije. Tako Platon smatra da vlada mora biti vođena pravom (*nomos*), a moć onih koji donose propise mora biti koncentrirana u mudrih ljudi. Rimski stoici iskazivali su stajalište o jednakosti svih ljudskih bića, dok židovstvo-kršćanstvo vjeruje u nepovredivost dostojanstva individue.

Na tim zasadama razvijaju se velikani: filozofi, političari, znanstvenici, umjetnici. Tako, npr., John Stuart Mill (*On Liberty*, 1859.) proklamira da individualne slobode postoje radi njih samih, za dobro individua, ali također s određenim stupnjem vrjednota drugih i za strukturu društva. Jeremy Bentham zasniva svoju koncepciju individualnih sloboda na premisi da je individualni razvoj dobar za društvo tako dugo dok odgovara (pristaje) ukupno objektivno socijalnoj organizaciji, uobičajeno opisano kao "najveće dobro za najveći broj". Još je Franklin Roosevelt ukazivao da su ciljevi naprednog čovječanstva ozbiljenje četiri temeljne slobode: slobode govora, slobode vjerovanja, slobode od straha, slobode od oskudice.

Umijeće života i danas je u ravnoteži i harmoniji, u iznalaženju prave mjere, između prava individue i prava zajednice.

II.

Cijela dosadnja povijest može se svesti na osvajanje slobode. U početku je jedan bio slobodan, da bi to postajali neki, a kasnije se otvaraju perspektive da svi budu slobodni.³ Povijest se još može promišljati kroz tri ontološke revolucije, artikulirane kroz paradigme: prva - **jednakost pred Bogom**, druga - **jednakost pred zakonom**, treća - **jednakost u radu**. Tako, sagledavajući povijest, nema sumnje da su ljudska prava i temeljne slobode "proizvod" druge paradigme, dok danas sve više dobivaju na značenju u odnosu na treću paradigmu. Nadalje, moglo bi se konstatirati kako još treća paradigma nije dobila puni legitimitet i legalitet, a što je nužno za ozbiljenje i jednakosti pred zakonom.

³ G.W.F. Hegel: *Filozofija povijesti*, Zagreb, 1966.

Međunarodni pravници, često i ustavni pravници, uglavnom se zadovoljavaju artikuliranjem visokokvalitetnog teksta nekog dokumenta. Oni se zadovoljavaju normativnom analizom, jer za mnoge od njih posao je okončan, dobrom formulacijom, kvalitetnim normativnim definicijama i uopće iskazivanjima. U teoriji i literaturi o ljudskim pravima to je poznato pod tzv. *level of analysis problem*. Pripadam ustavnim pravnicima (konstitucionalisti), koji pozornost pridaju i ozbiljenju propisa. Niti jedan propis koji se donosi nema svrhu u samom sebi, nego su ciljevi koje treba ostvarivati izvan propisa, u svakodnevnom životu. Konačno vrjednovanje propisa isključivo je u njegovoj primjeni, u tzv. sekundarnom zakonodavstvu, što je posao sudova, državnih upravnih organa, jedinica lokalne samouprave, tijela s javnim ovlastima. Nije dostatno, iako je nužno, kvalitetno katalogiziranje ljudskih prava i temeljnih sloboda, nego učinkovita zaštita prava čovjeka i temeljnih sloboda je *conditio sine qua non* civilnog društva.

Prvi dokumenti o ljudskim pravima i slobodama naslanjaju se na **ideju prirodnog prava**,⁴ gdje su ta prava dobila interpretaciju kao univerzalna, jednaka i nepromjenljiva, koja se stječu činom rođenja, njih nitko ne daruje niti dodjeljuje, a oni koji su nezadovoljni njihovom razinom mogu to i nasilno izmijeniti. Kako je pisao Thomas Paine, prirodna su prava intelektualna prava (prava duha), prava na djelovanje za svoju sreću koja ne ugrožavaju druge, građanska prava koja čovjeku pripadaju kao članu zajednice.⁵

Povijesno gledajući, nomenklatura se tih prava nalazi u Deklaraciji prava države Virđinije (1776.), Američkoj deklaraciji o nezavisnosti (1776.), u Deklaraciji prava čovjeka i građanina u Francuskoj (1789.). Postojali su i stariji dokumenti (*Magna charta libertatum*, *Bill of rights* etc.), koji su se odnosili na odnos suveren - podanik. Mi u Hrvatskoj ponosni smo na stare hrvatske dokumente u sferi ljudskih prava, kao što su statuti starih gradova (od Korčule i Dubrovnika do Iloka, 13. do 15. stoljeće), na kodifikaciju običaja u Vinodolskom zakonu (1288.) i dr.

Samo radi nužnosti retradicionalizacije hrvatskog prava, radi vraćanja svojim korijenima, ukratko o **Vinodolskom zakonu**, podsjećam da u njemu riječ *zakon* ima značenje pravnih običaja koji se upravo tada proglašavaju obveznim u primjeni, a u čijem kodificiranju sudjeluju i obični građani. U tom dokumentu, između ostalog, naglašava se puna pravna ravnopravnost svih stanovnika, pa čak i "pastira i orača i drugih ljudi (ako su) dobra glasa (koji stanuju) izvan grada". Već tada se izrijeком naglašava glavna karakteristika ustavnog prava, a to je ograničena vlast, jer knez je ograničen u samovoljnom i prekomjernom kažnjavanju. Naprednost se ogleda i u

⁴ Ovo su osnovne ideje teorije prirodnog prava: "Čovjek se rađa s izvjesnim pravima, prirodnim pravima. Ta prava ne pripadaju njemu zato, jer ih je od nekog dobio, nego zato, što je on čovjek. Ta se prava sastoje u slobodnom vršenju fizičke, intelektualne i moralne aktivnosti. Kad čovjek stupa u političku zajednicu, on ta prava zadržava, jer su ona s njim tijesno vezana i od njega neodvojiva. Zato on ta svoja prirodna prava protustavlja i drugim pojedincima i zajednici. Zato je i država tim njegovim pravima vezana, što znači, da ih ona ne smije ni ukidati ni vrijeđati. Moguće je izvjesno ograničavanje tih prirodnih prava ljudi, ukoliko to iziskuje opći mir i opća sigurnost; ali i to može odlučiti samo narod, bilo neposredno, bilo preko izabranih predstavnika." Jovan Stefanović: *Ustavno pravo*, knjiga II., Školska knjiga, Zagreb, 1956., str. 57.

⁵ Vidi: Thomas Paine, *Rights of Man, Being an Answer to Mr. Burke's Attack on the French Revolution*, Penguin Books, Harmondsworth, 1971.

pravu žena, pod određenim okolnostima, da svjedoče, jer "svakoj ženi dobra glasa se vjeruje". Žene su zaštićene te se sankcionira zbacivanje hovrlice ili pokrivača s glave žene. Naznačen je poznati procesualni postulat: gdje nema tužbe, nema ni presude, etc. Nema sumnje da je to vrlo važno i inspirativno vrelu hrvatske pravne povijesti i uopće naše tradicije i kulture. Stoga i ovaj put dokazujemo da hrvatski narod ima tradiciju na svoju diku, učinimo je poznatijom za sve.⁶

Francuska deklaracija u svojoj preambuli (Uvod) izražava kako predstavnici francuskog naroda, konstituirani u Narodnu skupštinu, smatraju da uzrok državne nesreće i pokvarenosti vlade leži jedino u neznanju, u nebrizi i u preziranju ljudskih prava. Ta deklaracija artikulira prirodna, neotuđiva i sveta prava. Ljudi se rađaju i cijelog života ostaju slobodni i jednaki u pravima. Društvene razlike mogu postojati jedino radi opće koristi (čl. 1.). Cilj je svakog političkog udruženja čuvati i braniti prirodna i nezastariva prava čovjeka; to su: sloboda, vlasništvo, sigurnost i otpor ugnjetavanju (čl. 2.). Nije posve jasna, a ni općeprihvaćena razdjelnica između sloboda i prava. Ipak, Francuska deklaracija daje polazišta za tu distinkciju. Svatko je ovlašten činiti sve što ne škodi drugome, i u tome se sastoji sloboda. Prema tome, svaki čovjek može vršiti svoja prirodna prava samo do onih granica koje drugim članovima društva osiguravaju uživanje tih prava. Te granice se mogu odrediti jedino zakonom (čl. 4.). Sve je dopušteno što nije zakonom zabranjeno (čl. 5.). Dakle, sloboda čovjeka može biti ograničena samo slobodom drugih ljudi, dok se njezino ograničenje može utvrditi samo zakonom, te je od tada sloboda pravo. Izriekom je definirano: Zakon mora biti jednak za sve, kako u pogledu zaštite tako i u pogledu kazne (čl. 6.), ali i dalje: Pred zakonom su svi građani jednaki i imaju jednaka prava na sve počasti, mjesta i zaposlenja. Ta deklaracija, naglašavajući značaj ljudskih prava i temeljnih sloboda, utvrđuje (čl. 16.), svakoj zajednici, u kojoj nisu zajamčena prava čovjeka i u kojoj ne postoji podjela vlasti, nedostaje ustav.

Nedavno smo slavili 50. obljetnicu **Opće deklaracije o pravima čovjeka** (OUN, 1949.). Vjerojatno ćemo se složiti da uzroke donošenja te deklaracije možemo sažeto iskazati kroz izričaje njezinog uvodnog dijela, jer to je, prema našem shvaćanju, istovremeno i autentična poruka za njezinu interpretaciju. Ona je rođena kao glas savjesti čovječanstva na genocid, holokaust, etnička čišćenja, barbarske procese, istina s nadom da se to ne ponavlja, nažalost što i nije tako, čega smo i mi svjedoci. Ta deklaracija, moglo bi se reći, zajednički je standard "koji trebaju postići svi narodi i sve nacije da bi svaki pojedinac i svaki organ društva... težio da učenjem i odgojem doprinese poštovanju ovih prava i sloboda". Nezaobilazno je učenje, studiranje, trening za uspješno vrjednovanje i ozbiljenje ljudskih prava. Konačno, razvoj konkretnog društva se i sastoji, između ostalog, u osvajanju sve viših standarda (kriterija i mjerila) u sferi sloboda i prava čovjeka.

⁶ Mnogo publikacija tiskano je o Vinodolskom zakonu. Najpoznatiji autori su: Lujo Margetić, Marko Kostrenčić, Antun Cvitanić, Anto Milušić, kao pravni povjesničari, ali treba spomenuti i druge: Josipa Bratulića, Milana Mogušu i dr. Vidi najnovija izdanja: Lujo Margetić, Vinodolski zakon, Adamić, Vitagraf, Rijeka, 1998., Vinodolski zakon 1288., studijski materijal i tekst, priredio Anto Milušić, Pravni fakultet, Osijek, 1998.

Osim Opće deklaracije o pravima čovjeka (1949.) još su važni i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (1976.). Za Europu su i važni: Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.) s protokolima, Europska socijalna povelja (1961.), te Europska konvencija o sprječavanju mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1957.), Europska okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina, Europska povelja o lokalnoj samoupravi, a te je konvencije Republika Hrvatska ratificirala.

Vijeće Europe, koje također ove godine proslavlja 50. obljetnicu svoga nastajanja, iznjedreno je kao potreba traganja za asocijacijama šireg teritorijalnog ustroja, unutar kojeg će se moći ostvarivati individualnost u zajedništvu.⁷ U svom statutu (čl. 3.) artikulira da "svaka članica VE mora prihvatiti načela vladavine prava i uživanja svih osoba unutar njene jurisdikcije ljudskih prava i temeljnih sloboda". Nadalje, ozbiljno kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda osnove su za suspenziju ili isključenje države članice iz VE. Znači, uočeno je da nije dostatno, iako je nužno, akceptirati određene dokumente iz materije prava čovjeka nego i sankcioniranje ponašanja subjekata.

Učinkovita zaštita temeljnih ljudskih prava je uvjet bez kojega se ne može ostvarivati približavanje i inkorporiranje u Europsku uniju kao stožernu asocijaciju današnje Europe. Uvažavanje visokih kriterija zaštite prava čovjeka uvijek je naglašeno kod svih kriterija europeizacije, jer time se pruža mogućnost zaštite i temeljnih vrijednosti ustavnopravnih poredaka država članica. Tako je jedan od kriterija za zemlje Srednje i Istočne Europe u postupku ostvarivanja članstva u EU stabilnost institucija koje jamče demokraciju, vladavinu prava i ljudska prava.⁸

Europska konvencija o ljudskim pravima s protokolima izuzetno je važna jer je ona u znatnom dijelu razigrala sekundarno zakonodavstvo, pridružujući se ideji da nije dostatno svečano donijeti međunarodni dokument, nego puna pozornost i operacionalizacija u zbilji je bitna za njegovo kvalitetno ozbiljenje. To znači da opći propis, bez obzira kojeg karaktera, uvijek zahtijeva *case study* analizu, gdje se, onda, povratno utječe na njegovo usavršavanje. U preambuli Konvencije ustanovljavaju se važna načela, naznačava se pojava političke demokracije, koja je usmjerena na kolektivno izvršenje ljudskih prava.⁹ Upravo u toj konvenciji, a osobito u njezinim protokolima, evidentno je da se značajna pozornost daje ozbiljenju prava i sloboda. Prvenstveno se to misli unaprijediti osnivanjem Europskog suda kao stalnog suda

⁷ Danas Vijeće Europe ima 41 članicu.

⁸ Osim navedenog kriterija to su: poštivanje i zaštita manjina, egzistiranje i funkcioniranje tržišne ekonomije, kapaciteti pokrivenosti natjecateljskim pritiskom i tržišnom snagom, osposobljenost prihvaćanja ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije, Kopenhagen, 1993.

⁹ "Osnove pravde i mira u svijetu... najbolje su zaštićene istinskom političkom demokracijom, s jedne, te općim razumijevanjem i poštovanjem ljudskih prava o kojima one ovise, s druge strane. Vlade europskih država, sličnog razmišljanja i sa zajedničkim općim naslijeđem političkih tradicija, ideala, poštovanja slobode i vladavine prava..., poduzimaju početne korake da bi zajednički osigurale ostvarenje prava utvrđenih Općom deklaracijom." Vidi: Kratki vodič kroz Konvenciju o ljudskim pravima, Donna Gomien, Vijeće Europe, Organizator, Zagreb, 1996., str. 13.

za ljudska prava, kao krajnjom instancijom za sve građane članica Vijeća Europe. Tako se otvara vrlo bitan proces vitaliziranja propisa sekundarnim zakonodavstvom.

U procesu, koji nazivamo univerzalizacija prava, evidentno je da se na prostoru Europe ostvaruje ideja *acquis communautaire* ili *community patrimony*, što predstavlja zajednička prava i obveze koje učvršćuju sve članice EU.

Treba uočiti kako je vremenski slijed donošenja deklaracija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, na određen način, negacija negacije prethodnih, jer gotovo u cijelosti preuzima zatečenu nomenklaturu, s tim da nadodaje nove sadržaje u pravcu njihove specifikacije.

Deklaracije naglašavaju prava čovjeka kao pojedinca (sloboda govora i uvjerenja, sloboda od straha i nestašice, dostojanstvo i vrijednost čovjekove osobnosti, ravnopravnost muškaraca i žena), koja se ostvaruju u kolektivitetu (narodi i nacije), u zajednici, tj. u državi kao jamcu kvalitetnog pravnog poretka koji osigurava opće poštovanje i primjenu prava čovjeka i temeljnih sloboda. Općepoznata je dioba prava i temeljnih sloboda na temelju njihova nastanka¹⁰ kao "prva" košara iz područja osobnih i političkih prava tzv. negativnih prava, zaštita privatne sfere pojedinca od djelovanja državnih vlasti i "druge" košare, kao i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, tzv. pozitivnih prava, gdje je ustanovljena dužnost države da pojedincima osigurava određenu sigurnost i ostvarivanje određenih njihovih interesa, što je osnovica za socijalnu državu. "Treća" (danas se nazire već i četvrta košara) košara, a to su prava i slobode prouzročene novim tehnologijama i informatičkim društvom, kao pravo privatnosti, ekološka prava, pravo na mir, prava nerođene djece, prava drugih bića i sl. danas su također općeprihvaćena. Ipak se ta problematika mora sagledavati cjelovito.

Prava čovjeka moraju imati moralnu utemeljenost i obranjivost, punu legitimnost, zakonsku artikulaciju i učinkovitost, te političku izvedivost i pragmatičnost.

Danas je općepoznato da, između ostalog (tržišnog gospodarstva, očuvanja prirode i dr.), prava čovjeka po standardima ozbiljenja uz učinkovitu i demokratsku zaštitu i promidžbu su temeljni kriterij građanskog društva. Upravo građansko društvo, koje se izjašnjava za slobodu, prije svega je pluralističko. **Cilj svake demokracije je ostvarenje što je moguće veće zajedničke slobode, suodlučivanja i socijalne pravde za sve.** Navedeno je moguće samo u ozračju demokratske političke kulture. Što je demokratska politička kultura? Prema Gotthardu Jasperu, cilj je demokratske političke kulture širenje oblika ophođenja koji svakom sudioniku daju mogućnost samostalnog djelovanja prema vlastitoj volji i vlastitim interesima i koji ga na prilagodbu i poslušnost prisiljavaju ne autoritarno nego ga pokušavaju u to uvjeriti razumnim obrazloženjima i apelom da shvati.¹¹

¹⁰ Vidi: Sokol, Smerdel, Ustavno pravo, Informator, 1998., str. 64.-68.

¹¹ Waldemar Besson, Gotthard Jasper: Temeljni pojmovi moderne demokracije, sastavnice slobodnjačkog državnog uređenja, Panliber, Osijek-Zagreb-Split, 1988.

III.

Što očekuje Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, te ostale zemlje u tranziciji?

Sve zemlje u tranziciji susreću se s istim problemima, iako svaka od njih ima i svoje specifičnosti. Međutim, sigurno je jedan od glavnih ispita proces političke demokracije, gdje ljudska prava i temeljne slobode imaju odlučujuću poziciju.

Imperativ je otvaranje procesa osposobljavanja za europsku razinu življenja, a to znači rješavanje problema rada, kulture, tolerancije, a zatim do individualnih zahtjeva za kvalitetom života novog informacijskog doba. Subjekti su građani, obitelji, institucije: gospodarske, društvene, političke. I to je mnogo lakše konstatirati negoli oživotvoriti.

Najnoviji ustavi zemalja u tranziciji vrlo su međusobno slični, a jedan od razloga u svima njima preuzete su univerzalne vrjednote, tj. prvenstveno ljudska prava i temeljne slobode.

Hrvatska je normativno (ustavno) iskazala poželjnost demokratske i socijalne države, a to podrazumijeva pravednost, te učinkovitost i racionalno-aktivističku participaciju građana u političkom procesu. Drugim riječima, to je društvo s jednakim šansama za sve ljude i sve krajeve. Nametanje i pokoravanje treba zamjenjivati konsenzusom, kako u procesu modeliranja ponašanja tako i u njegovoj primjeni. Bez povjerenja u narod, u manje skupine, u čovjeka kao pojedinca nema modernog razvoja, danas poznatog kao održivog ili, bolje, dostatnog razvoja. Informatička tehnologija mijenja recepte u proizvodnji roba i usluga, hitno napušta rigidnu, komandirajuću organizaciju, i nije više načelo rada isključivanje nego, naprotiv, uključivanje odnosno umreživanje ravnopravnih partnera, od kojih se zahtijeva visoka kompetentnost i odgovornost. Drugim riječima, akcent je na samoorganizaciji, samoreferentnosti, samotvorbi - sve kao "self". To je *autopoetični* pristup, za razliku od *alopoetičnog* pristupa.¹²

Ima dovoljno prostora za djelovanje svih subjekata na **projektu civilnog društva**, a to, između ostalog, podrazumijeva visoke kriterije i mjerila za prava čovjeka i temeljne slobode, od obrazovnih institucija, nevladinih organizacija, preko profesionalnih udruženja, zatim svih koji obnašaju dužnosti primjenjivača propisa (suci, javni službenici i dr.), od odvjetnika do ombudsmana etc.

IV.

Ustav Republike Hrvatske donio je i svečano proglasio Sabor Republike Hrvatske 22. prosinca 1990. godine. Kako to biva, kod kreiranja ustavnih rješenja, bitna su opredjeljenja koja se iskazuju kao namjere ustavotvorca, sumarno iskazane kroz ciljeve, ali i definiranje metoda, načina, oblika i sredstava koji bi trebali biti u funkciji ostvarivanja ciljeva. Tako se hrvatski ustavotvorac opredijelio za retradicionalizaciju hrvatskoga državnog prava (teorijsku i praktičnu), pa i prihvatanje i inkorporiranje

¹² Kao pod 2.

vrijednosti i institucija američke i europske demokracije. Drugim riječima, to je traganje za identitetom i subjektivitetom Hrvatske, koji bi se trebao dalje razvijati i osmišljavati u svjetskom demokratskom ozračju. Stoga je za očekivati da se iznalaze specifična hrvatska ustavna rješenja, a koja su u cijelosti kompatibilna s **modernim konstitucionalizmom - osvajanjem sloboda u ambijentu vladavine prava**.

Evidentno je da je hrvatski Ustav "klasični" ustav, te po obujmu spada u kraće ustave. To znači da sadržaj ustava svodi na prava čovjeka i temeljne slobode, te na ustrojstvo državne vlasti. Nešto detaljnije ćemo se zadržati samo na materiji sloboda i prava. Taj ustav izrađen je po uzoru na ustave demokratskih europskih zemalja, uz uvažavanje američkih iskustava i uz osobitu pozornost relevantnih međunarodnih ugovora i deklaracija. Znači, ostavljen je prostor za zakonsku regulativu, te za međunarodne ugovore, pa i za praksu sudova, državnih upravnih organa, tijela lokalne samouprave i uprave i tijela s javnim ovlaštenjima. Dodajući svemu tome i ustavnu doktrinu, dobivamo ustavni poredak Hrvatske.

U vrijeme koncipiranja ustavnih rješenja Hrvatski državni sabor je usvojio stajalište: "Temeljno ishodište i cilj ustava jesu čovjekova - ljudska (građanska, politička, socijalna i kulturna) narodna prava, s tim da međunarodni ugovori i deklaracije o ljudskim i narodnim pravima trebaju biti minimum, a ne maksimum prava koja jamči naš Ustav." Pri tome je posebna pozornost posvećena Europskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, Europskoj socijalnoj povelji i drugim relevantnim međunarodnim dokumentima iz te materije.

Nastojalo se i, smatram, dostatno uspjeti u tehnologiji pisanja toga teksta isključiti što je više moguće *enoncijaciju* zakonitosti, što znači da se ustavom što detaljnije urede prava i slobode, a da se svede na najmanju moguću mjeru njihova delegacija zakonodavcu.

Od ukupno 142 članka Ustava izravno na materiju sloboda i prava odnosi se 56 članaka.¹³ Iako je ustavotvorac dosljedno i vrlo uspješno realizirao ideju kondenziranog iskazivanja ustavne materije, u tom je dijelu odstupio i često dosta detaljno razrađivao materiju, ostavljajući zakonodavcu nešto suženiji prostor, naglašavajući važnost te materije i kao jednu od najviših vrijednota ustavnog poretka - poštivanje prava čovjeka.

Temeljne slobode i prava čovjeka sistematizirane su u tri skupine: Zajedničke odredbe, Osobne i političke slobode i prava, Gospodarska, socijalna i kulturna prava.

Iz arsenala svjetskih prihvatljivih i poželjnih ustavnih rješenja Hrvatska se opredijelila da artikulira **najviše vrjednote ustavnog poretka** (čl. 3.). To su: jednakost, nacionalna ravnopravnost, mirotvorstvo, socijalna pravda, **poštivanje prava čovjeka**, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav. U ustavu razrađuju se ta načela, osobito u dijelu temeljnih sloboda i prava, ali i kod subjekata koji imaju legitimitet i legalitet u toj sferi djelovanja. Taj dio ustava osobito je važan za sve koji su u poziciji tumačenja ustava. Navedeno trebao bi imati u vidu Sabor kod donošenja zakona, ali i svi drugi organi državne vlasti, te sudovi, tijela s javnim ovlastima, pučki pravobranitelj, ali i Ustavni sud RH. Drugim riječima, valjalo bi analizirati koliko i kako doneseni

¹³ Vidi o tome: Jadranko Crnić, *Vladavina ustava*, Informator, Zagreb, 1994.

propisi i praksis afirmiraju i dalje razvijaju navedene vrijednote. Moglo bi se reći da je na taj način kondenziran iskazani *telos* hrvatskog ustavotvorca, koji je tako artikuliran da bi se moglo u svakom konkretnom slučaju vrjednovati jesu li odabrana rješenja (oblici, načini, sredstva i sl.) optimalna, odnosno istovremeno djelotvorna i demokratska.

U Izvorišnim osnovama, hrvatskoj *preambuli*.¹⁴ između ostalog, navodi se: "Poštujući na slobodnim izborima odlučno izraženu volju hrvatskoga naroda i svih građana, Republika Hrvatska oblikuje se i razvija kao suverena i demokratska država u kojoj se jamče i osiguravaju ravnopravnost, **slobode i prava čovjeka i državljanina**, te promiče njihov gospodarski i kulturni napredak i socijalno blagostanje."

U Zajedničkim odredbama utvrđeno je da građani RH imaju sva prava i slobode, neovisno o njihovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama (čl. 14.). Znači, tu su sistematizirani svi cenzusi koji su povijesno egzistirali i postupno dobivali na legitimitetu i legalitetu. Na taj način osigurava se načelo jednakosti svih pred zakonom, jer su ukinuti svi poznati cenzusi. Samo ako je građanin kao pojedinac slobodan, šansa je da to budu i kolektiviteti, prema tome i cijelo društvo.

Prema glasu Ustava, ograničenja sloboda i prava svedena su na minimum, jer se propisuje da se mogu ograničiti samo zakonom radi osiguranja zaštite slobode i prava drugih ljudi te zaštite pravnog poretka, javnog morala i zdravlja (čl. 16.). U izvanrednim okolnostima, tj. za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike te velikih prirodnih nepogoda, može se ograničiti opseg pojedinih sloboda i prava zajamčenih Ustavom, o čemu odlučuje Sabor dvotrećinskom većinom, a ako se Sabor ne može sastati, predsjednik Republike. Ako do ograničenja dođe, naznačeno je da opseg ograničenja mora biti primjeren pogibelji, a za posljedicu ne može imati nejednakost građana s obzirom na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, nacionalno ili socijalno podrijetlo. Niti u najvećoj pogibelji, a to je slučaj neposredne opasnosti za opstanak države, ne može se ograničiti primjena odredbi Ustava o pravu na život, zabrani mučenja, surovog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, o pravnoj određenosti kažnjivih djela i kazni, te o slobodi misli, savjesti i vjeroispovijesti (čl. 17.).

Tko se ogriješi o odredbe o slobodama i pravima, osobno je odgovoran i ne može se opravdavati višim nalogom (čl. 20.). Iz toga slijedi zaključak da ustavotvorac polazi od teze da su slobode i prava uvijek individualne, a time i njihova realizacija, ali i ugrožavanje, pa je stoga i odgovornost za njihovo kršenje individualizirana.

Osobne i političke slobode i prava spadaju u tzv. klasične slobode i prava. One su *nucleus* emancipatorskog pohoda od podanika do građanina.

¹⁴ *Ratio legis* preambule je premošćivanje dotadašnjeg pravnog poretka s novim, nastupajućim, na način da se ocjenjuje prošlost, ali istovremeno se projektira i budućnost. Normotehnički, to je materija koja se ne piše normativistički pravno, nego ležernije (književno, politološki, sociološki). Hrvatska svoju preambulu naziva *Izvorišne osnove* i ona je sastavni dio Ustava, te se može reći da Hrvatska ima preambulu u materijalnom (sadržajnom) smislu, a da je nema u formalnom smislu. Iz razloga svojih specifičnosti ta preambula značajnije odudara po svojoj opširnosti od mnogih drugih.

Vrlo interesantno, a smatramo i vrlo kvalitetno, temeljna prava riješio je Temeljni zakon Savezne Republike Njemačke. To su: ljudsko dostojanstvo, obveza poštovanja temeljnih prava od državne vlasti (čl. 1.), sloboda djelovanja, osobna sloboda (čl. 2.), jednakost svih pred zakonom (čl. 3.), sloboda vjere, savjesti i očitovanja svjetonazora (čl. 4.), sloboda mišljenja i izražavanja misli (čl. 5.), brak i obitelj, izvanbračna djeca (čl. 6.), školstvo (čl. 7.), pravo na okupljanje (čl. 8.), pravo na slobodno udruživanje (čl. 9.), tajnost dopisivanja, pošte i telekomunikacija (čl. 10.), sloboda kretanja (čl. 11.), sloboda izbora zanimanja, zabrana prisilnog rada (čl. 12.), vojna obveza i drugi oblici služenja vojnog roka (čl. 12a), nepovredivost doma (čl. 13.), vlasništvo, pravo nasljeđivanja, izvlaštenje (čl. 14.), prijenos u javno vlasništvo (čl. 15.), državljanstvo, izručenje (čl. 16.), pravo na utočište (čl. 16a), pravo predstavljanja i pritužbi (čl. 17.), zakonsko ograničenje pojedinih temeljnih prava radi obrane i obavljanja drugih dužnosti kao zamjene za vojnu službu (čl. 17a), gubitak temeljnih prava (čl. 18.) i ograničenje temeljnih prava (čl. 19.).¹⁵ Nije slučajno što taj ustavni dokument sa svojim prvim člankom definira ljudsko dostojanstvo kao nepovredivo, te da je svaka državna vlast obvezna poštovati ga i štititi. Na taj način, kako je to i glasom toga dokumenta iskazano, njemački narod stoga prihvaća nepovrediva i neotuđiva ljudska prava kao temelj svake ljudske zajednice, mira i pravednosti u svijetu.

V.

Nas osobito zanimaju pravo na život, slobodu i integritet osobnosti.

Služeći se Aristotelovim kategorijama, moglo bi se reći kako je pokretač razvitka rad, materijalna *causa* su proizvodne snage, društvena organizacija je formalna *causa*, a svrha razvitka je sloboda (*causa finalis*).

Hegel smatra da moralni zakon treba postati prirodnim zakonom. Hegel je pisao da svatko sebe sije i sebe žanje. Oslobođanje kao osjet je ljubav, kao uživanje sreća, a kao cjelina je slobodan duh. Nema sumnje da se možemo složiti da **slobodan razvitak pojedinca jamči slobodnu zajednicu svih**. Međutim, danas čovjek služi kao sredstvo reproduciranju kapitala i/ili države.¹⁶ Stoga i plediramo za holističkim promišljanjem sukladno metodologiji društvenih znanosti, koja traži odgovore što vodi više razvoju, emancipaciji, produktivnosti rada, humanizaciji odnosa. Pravnim rječnikom, uz politološke kategorije, zalažemo se za povezivanje moraliteta, legaliteta i legitimiteta.

Svako ljudsko biće ima **pravo na život** (čl. 21.) te slijedom toga nema smrtne kazne, pa ni u uvjetima rata. Nema sumnje da je to pravo svih prava, pa ipak smo

¹⁵ Prema: Temeljni zakon (ustav) Savezne Republike Njemačke, Panliber, Osijek, 1994.

¹⁶ Dosadnja povijest može se analizirati, i to vrlo kvalitetno, kroz elaboriranje pozicije čovjeka građanina u državi/društvu. "Zapadni" svijet preferirao je služenje kapitalu, dok je "Istočni" svijet preferirao služenje državi. Na odgovarajući način to je praćeno i pravom. Sigurno jedno drugo ne isključuje, nego bi trebalo korigirati, tako da se profitabilnosti daje određeno značenje, ali i državi/društvu kao socijalnoj zajednici.

svjedoci i sudionici kršenja i tog prava. Mnogo pitanja se u svezi s tim otvara. Prvo, formulacija što se podrazumijeva pod pojmom "ljudsko biće", a što se podrazumijeva pod "svako"? Može li se ljudsko biće odreći prava na život? Što je s čovjekovom osobnom slobodom? Kako tretirati eutanaziju, usmrćenja iz milosrđa? Jesu li dopustivi, kada i u kojoj mjeri, eksperimenti na čovjeku? Iz toga slijedi niz potpitanja oko slobodnog/ograničenog odlučivanja o rađanju djece, od kojeg trenutka se smatra da je zametak ljudsko biće, kako tretirati pobačaj i sl. Sve to treba provjeravati preko religijskih, filozofijskih i znanstvenih saznanja.

Čovjekova je sloboda i osobnost nepovrediva (čl. 22.). Nikome se ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda, osim kada je to zakonom određeno. O tome može odlučiti samo sud. Nitko ne smije biti podvrgnut bilo kakvom obliku zlostavljanja, ili bez svoje privole liječničkom ili znanstvenom pokusu. Nadalje, prisilni i obvezatni rad je zabranjen (čl. 23.). Također, nitko ne može biti uhićen ili pritvoren bez pismenog, sudbenog i na zakonu utemeljenog naloga. Takav nalog mora biti pročitao i uručen uhićeniku prilikom oduzimanja slobode. Bez sudbenog naloga redarstvo može, uz obvezu da je odmah preda sudu, uhititi osobu protiv koje postoji osnovana sumnja da je počinila teško kazneno djelo određeno zakonom. Uhićena osoba mora odmah na njoj razumljiv način biti obaviještena o razlozima uhićenja i o svojim pravima utvrđenim zakonom. Svaka osoba koja je uhićena ili pritvorena ima se pravo žaliti sudu, koji će bez odgode odlučiti o zakonitosti lišenja slobode (čl. 24.).

Sa svakim se uhićenikom i osuđenikom mora postupati čovječno i poštivati njegovo dostojanstvo. Tko je god pritvoren i optužen zbog kaznenog djela ima pravo u najkraćem roku, određenom zakonom, biti izveden pred sud i u zakonskom roku oslobođen ili osuđen (čl. 25.). Tako detaljno ustavno reguliranje, inače vrlo osjetljive sfere osobnih sloboda o pitanjima ugroženosti, odstranjuje se i svodi na najmanju moguću mjeru zloupotreba uhićenja i pritvora.¹⁷

Istovremeno u funkciji kvalitetne zaštite osumnjičenom ili optuženom jamči se pravo:

- na pravedno suđenje pred nadležnim sudom ustanovljenim zakonom;
- da u najkraćem roku bude izviješten o razlozima optužbe, što se diže protiv njega i dokazima koji ga terete;
- na branitelja i nesmetano općenje s braniteljem, i s tim pravom mora biti upoznat;
- da mu se sudi u njegovoj nazočnosti ako je dostupan sudu, te da se brani sam ili uz pomoć branitelja kojeg je sam izabrao (čl. 29.).

¹⁷ Vrlo interesantna i značajna je Odluka Ustavnog suda RH (V-III-1162/97, NN 156/98) kojom se usvaja ustavna tužba B.B. protiv rješenja Vrhovnog suda i Županijskog suda u Puli o postojanju zakonskih razloga za pritvor. Tom odlukom Sud je izmijenio dotadnje stajalište, jer sada smatra kako je, radi učinkovite zaštite ustavnog prava na slobodu, ljudsko dostojanstvo i prava uhićenika, ustavna tužba dopuštena, iako nije "iscrpljeni pravni put". Drugim riječima, ne treba čekati na pravomoćne sudske odluke u predmetima pritvora, jer svrha je kaznenog postupka da nitko nedužan ne bude osuđen, te pri odlučivanju o mjerama osiguranja nazočnosti okrivljenika sud mora paziti da se ne primjenjuje teža mjera ako se ista svrha može postići blažom mjerom. Tako nisu prihvaćeni pravni argumenti kojima se opravdava produljenje pritvora u konkretnom slučaju. Svakako je to stajalište kompatibilno s europskim poimanjima osobnih sloboda i prava.

Optuženika i okrivljenika ne može se siliti da se iskazuje protiv sebe ili da prizna krivnju. Vrlo je značajno određenje da se dokazi pribavljeni na nezakonit način ne mogu uporabiti u sudskom postupku. Drugim riječima, daje se na znanje da ovlašteni organi (policija i istražni suci) moraju vrlo profesionalno, a to znači visoko stručno i odgovorno, obavljati tzv. prethodne radnje.

O pitanju krivičnog postupka i odgovornosti Ustav određuje i:

- da nitko ne može ponovno biti osuđen za djelo za koje je već bio osuđen i za koje je donijeta pravomoćna sudska odluka;
- da se ne može ponoviti kazneni postupak protiv osobe koja je oslobođena pravomoćnom presudom (čl. 31.).

To ukazuje da se ustavotvorac dosljedno pridržava presumcije okrivljenikove nevinosti, te da teret dokazivanja krivnje leži na organima istrage i, kasnije, državnog odvjetništva.

Sukladno glasu hrvatskog Ustava osobna su prava: jamstvo osobnog života, ugleda i časti, pravo utočišta (azila), nepovredivost doma, tajnost dopisivanja, osobni podaci, sloboda mišljenja i sloboda vjere.

Pravo privatnosti, koje postaje sve značajnije, imajući u vidu nagli tehničko-tehnološki razvoj, između ostalog, štiti se i nepovredivošću doma (čl. 34.). Samo sud može obrazloženim pismenim nalogom, utemeljenim na zakonu, odrediti da se dom ili drugi prostor pretraži. U tim slučajevima pravo je stanara da osobno ili po zastupniku i, obvezatno, dva svjedoka budu nazočni pretrazi doma ili drugog prostora. Valjalo je predvidjeti i izuzetke, ali moraju biti taksativno utvrđeni zakonom, da redarstvene vlasti mogu i bez sudske naloga ili privole držatelja stana ući u stan ili prostorije te izvršiti pretragu bez nazočnosti svjedoka, ako je to nužno radi izvršenja naloga o uhićenju ili radi hvatanja počinitelja kaznenog djela, odnosno uklanjanja ozbiljne opasnosti po život i zdravlje ljudi ili imovinu većeg opsega. Nadalje, pretraga radi pronalaženja ili osiguranja dokaza, za koje postoji osnovana vjerojatnost da se nalaze u stanu počinitelja kaznenog djela, može se poduzeti samo u nazočnosti svjedoka.

U osobne slobode, u sferi privatnosti, jesu i štovanje i pravna zaštita osobnog i obiteljskog života i dostojanstva, ugleda i časti (čl. 35.) Dostojanstvo uključuje čovjekovu sposobnost da snagom svoga duha postane svjestan samog sebe i da u osobnoj odgovornosti slobodno i dogovorno oblikuje sebe i svoje ozračje. Tko nije odgovoran po sebi, ne može biti odgovoran ni za sebe. Konačno, glavna je karakteristika civilnog društva, kako ga mi promišljamo, samoodgovornost svakog ponaosob. Ugled i čast su moralne i profesionalne kategorije, koje moraju imati i pravnu zaštitu. Poruka je da treba polaziti od sebe. Slobodu i tajnost dopisivanja i drugih oblika općenja jamči Ustav, osim u slučajevima koje propiše zakon radi zaštite sigurnosti Republike ili provedbe kaznenog postupka (čl. 35.). Svakome se jamči sigurnost i tajnost osobnih podataka. Bez privole ispitanika osobni se podaci mogu prikupljati, obrađivati i koristiti samo uz uvjete određene zakonom. Također se zakonom određuje zaštita podataka te nadzor nad djelovanjem informatičkih sustava u Republici, te je zabranjena uporaba osobnih podataka suprotna utvrđenoj svrsi njihova prikupljanja (čl. 37.) navedeno je u funkciji zaštite privatnosti, što je nužno u Hrvatskoj kvalitetnije regulirati i posebnim zakonom.

U tom kontekstu izuzetno je važno kvalitetno jamčenje slobode mišljenja i izražavanja misli (čl. 38.). Smatramo da osobnu **slobodu treba definirati kao slobodno osjećati, slobodno promišljati, slobodno govoriti i pisati, te slobodno djelovati**. Onda je to integralna sloboda, bez koje nema slobodnog društva.

Sloboda mišljenja i izražavanja misli osobito obuhvaća slobodu tiska i drugih sredstava priopćavanja, slobodu govora i javnog nastupa i slobodno osnivanje svih ustanova javnog priopćavanja. Zabranjuje se cenzura. Jamči se pravo na ispravak svakome komu je javnom viješću povrijeđeno ustavom utvrđeno pravo. Iako se enoncijacija nastojala svesti na najmanju moguću vjeru, ipak nije mogla biti i posve eliminirana. Tako je, uz ustavne smjernice, određena materija prepuštena zakonodavcu. Sabor RH donio je, uz svestranu ekspertnu suradnju Vijeća Europe, Zakon o javnom priopćavanju, u koji su uneseni najviši europski standardi. I danas ima prigovora iz tzv. međunarodne zajednice, istina više u primjeni nego u stipuliranju slobode medija. Ovdje je važno naglasiti da konačni sud o slobodama i pravima treba imati javno mnijenje.

Jamči se sloboda savjesti i vjere i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja (čl. 40.). Vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene su od države (čl. 41.).

Ustav izrijekom zabranjuje i utvrđuje istovremeno da je kažnjivo svako pozivanje ili poticanje na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji oblik nesnošljivosti. Nažalost, na ovim našim prostorima svjedoci smo posljedica nesnošljivosti i ratnih strahota.

VI.

Na odgovarajući način hrvatski ustavotvorac je i procesualnim određenjima pokazao koji značaj daje regulaciji ljudskih prava i temeljnih sloboda. Tako ta materija spada u organske zakone, koji se donose po posebnom postupku (**obvezatnost uključivanja s mišljenjem Županijskog doma**) i taj zakon donosi se **kvalificiranom većinom svih zastupnika u Zastupničkom domu Hrvatskog državnog sabora**.

Nije dostatno, iako je nužno, kvalitetno ustavno pravno utvrđivanje temeljnih ljudskih sloboda i prava. Svako normativno rješenje konačno se vrjednuje u primjeni. Stoga i kvalitetna, a to znači uspješna i demokratska zaštita, ali i daljnja promidžba ljudskih sloboda i prava je izuzetno važna.

Nužna je *lege artis* interpretacija, a to je ozbiljenje normativnog ustava; ona mora biti visokostručna i etična, jednostavno pametna i poštena. To je moguće samo ako je pristup holistički. Samo tako može egzistirati pozitivna korelacija moraliteta, legitimiteta i legaliteta, što je osobito bitno pri interpretaciji prava čovjeka i temeljnih sloboda. Stoga samo u ambijentu istinske demokracije i vladavine prava može se ostvarivati kvalitetna zaštita i poštivanje ljudskih prava i sloboda.

Zasebno mjesto i značaj u zaštiti prava čovjeka i temeljnih sloboda ima svakako Ustavni sud. Pred Ustavnim sudom može se podignuti **ustavna tužba** radi zaštite ustavnih sloboda i prava, ako je odlukom sudbene, upravne vlasti ili drugih tijela koja imaju javne ovlasti povrijeđena jedna od ustavom utvrđenih sloboda i prava čovjeka i građanina. Ustavna tužba dopuštena je kada je iscrpljen redovni

pravni put, te mora biti podnesena u roku od mjesec dana od dana primitka odluke. O ustavnoj tužbi Sud se izjašnjava odlukom kojom odbacuje tužbu zbog nedostataka procesnih pretpostavki ili odbija tužbu ili usvaja tužbu i ukida osporenu odluku.

Hrvatska, kao i većina europskih država, prihvaća monističku teoriju u odnosu međunarodno i nacionalno (domaće, unutarnje) pravo. Vrlo je slično rješenje iz španjolskog Ustava (čl. 96.). Takvo opredjeljenje naslanja se u cijelosti na Bečku konvenciju o pravu ugovora iz 1969., kada je proklamirano da se države ne mogu pozivati na odredbe svog unutarnjeg prava kao opravdanje za neispunjenje međunarodnog ugovora. To je jasno stipulirano u čl. 134. Ustava Hrvatske: "Međunarodni ugovori koji su sklopljeni i potvrđeni i koji su na snazi u skladu s Ustavom i objavljeni, čine dio unutarnjeg pravnog poretka Republike, a po pravnoj su snazi iznad zakona." Na taj način iskazana je otvorenost prema europskim i svjetskim utjecajima, osobito u vrijeme tranzicije. Drugim riječima, otvorenost nacionalnog pravnog sustava je artikulirana za pravne norme europskog prava. U sferi prava čovjeka i temeljnih sloboda Hrvatska je svjesna da mora osiguravati učinkovitu zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda na nacionalnoj razini, ali takvu zaštitu koja uvažava visoke kriterije iz demokratskog europskog okruženja.

Nadalje čl. 115. Ustava da Vrhovni sud Republike Hrvatske osigurava jedinstvenu primjenu zakona i ravnopravnost građana treba interpretirati da sudovi ne sude samo na temelju Ustava i zakona već i na osnovi međunarodnih ugovora koji su izravno primjenljivi (*self executing*).

Također valja imati u vidu i određenje u Ustavnom zakonu o Ustavnom sudu (čl. 14. st. 2.) da "ako sud u postupku nađe da neki propis koji bi trebalo primijeniti nije suglasan s Ustavom ili zakonom, taj propis neće primjenjivati i o tome mora izvijestiti Vrhovni sud". To je primjena načela *eksepcije ilegalnosti*.

Dakle, daljnji politički proces zaštite sloboda i prava treba ići u pravcu razrade ustavnih načela u zakonima, te kroz djelovanje sudova i drugih primjenjivača propisa (državne uprave, tijela s javnim ovlastima).

Aktivnosti koje nas u Hrvatskoj očekuju, ali i u svim drugim tranzicijskim zemljama, prvenstveno su u ozbiljenju normativnog sustava, a to znači aktivnosti na socijalnom planu, u medijima, u polju obrazovanja i kulture, uopće na pravnom polju, te osobito aktivnosti u vezi s ljudskim pravima i istinskom demokracijom. Tako ćemo se priključiti novom europskom konstitucionalizmu, a to znači otvorenost prema europskim utjecajima, naravno uz povratnu spregu.

Već smo naglasili nužnost ozbiljenja hrvatskog Ustava, osobito u sferi prava čovjeka i temeljnih sloboda. Evidentno je da je *ius standi* osiguran pred Ustavnim sudom, ali nužno je osigurati i *ius standi* pred međunarodnim forumom (Europski sud za ljudska prava), pa čak i u sporovima s vlastitom državom! Ipak, pridružujemo se kolegi Branku Smerdelu, da internacionalizacija ljudskih prava svakako pridonosi borbi za prava unutar svake države, no ipak naglašavamo da se težište te borbe nalazi u unutarnjem političkom procesu, stoga što slobode i prava najbolje moraju štititi domaće institucije, dok međunarodni bi instrumenti trebali imati supsidijarno značenje. To je uzajamni proces gdje se štuje interes države, ali i njezino međunarodno okruženje, s kojim mora biti kompatibilna.

VII.

Iako su ljudska prava i slobode cjelina, izdvojili smo neka od njih, te ih elaborirali. Ipak, dobro je imati na umu Deklaraciju o pravu na razvoj (1986.) koja ističe: "Sva su ljudska prava i temeljne slobode nedjeljive i međuvodne; jednaka pozornost i kritika postupanja treba se dati implementaciji, promicanju i zaštiti građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava."

Nikada ne možemo biti zadovoljni osvojenom slobodom, jer uvijek ima prostora za još više slobode. To je izazov za pojedince i zajednice.

Right to Life, Freedom and Personal Integrity

Summary

The process of universalization of rights, known in Europe as *acquis communautaire*, is especially intensive and important in the sphere of human rights and fundamental freedoms. The right to life, freedom and integrity of personality, *corpus iuris* from "the first basket", that rests on the idea of natural rights, are again gaining in value as a right to privacy in the environment of new computer technology. The aim of transition countries, among other things, is the effectuation of democracy by achieving as high degree as possible of common freedom, participation in decision-making, and social justice for all. It is a process of qualifying people for European level of living. In the first place it is the activities on implementing a system of standards, and this means the activities in the social field, in media, in the field of education and culture, in the legal field in general, and especially the activities concerning human rights and fundamental freedoms, and true democracy. The history so far has been a process of gaining ever more freedom, but there is always room for more and more freedom. It is a challenge for all individuals and communities.